

OBITELJ BÁTORI U SLAVONIJI*

Szabolcs Varga
Pécsi Egyháztörténeti Intézet
Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola
Pečuh, Mađarska

UDK 929.735Bátori(497.5-3Slavonija)"15"
94(497.5=511.141)"15"
Izvorni znanstveni rad
Prilmljeno: 20.5.2013.
Prihvaćeno: 15.10.2013.

U radu se raspravlja o povijesti prisutnosti ugarske velikaške obitelji Batori u Slavoniji u razdoblju vladavine Jagelovića, građanskog rata i prvih pedesetak godina habsburške vlasti. Ta se prisutnost promatra kroz povijest njihova tri glavna posjeda: vlastelinstva Zdenci, Varaždin i Susedgrad.

Ključne riječi: društvena povijest, politička povijest, Slavonija, obitelj Batory, Varaždin, kasni srednji vijek, 16. st.

Utjecaj kraljevskog dvora na nekom području u srednjem je vijeku ovisio o utvrdama koje je vladar imao u rukama, što je bio temelj moći kraljeva iz dinastije Arpadovića i Anžuvina. U 15. stoljeću, usporedo sa slabljenjem kraljevskih posjeda, svjetovna su vlastelinstva postala dominantna sila u politici te za vrijeme Jagelovića dvoru odane plemićke obitelji i njihovi tvrđi gradovi jamče snagu središnje vlasti unutar Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.¹ Teritorijalnu dominaciju utjelovljavao je tvrđi grad,² a tijekom srednjeg vijeka to se toliko promijenilo da je izravni zavisni odnos jačanjem aristokratskog društva prešao u drugu dimenziju u kojoj je snaga središnje vlasti ovisila o plemićima. Taj sustav je uz povoljne okolnosti mogao dati snažnu podršku središnjoj vlasti, ali je za kriznih vremena nosio u sebi opasnost od partikularizma. Na taj se način lako mogla stvoriti jedna nova utjecajna sfera u pograničnim područjima udaljenima od dvora, što vidimo u diplomatskim pokušajima hrvatskog plemstva nakon 1493., kao i u pokretima Ivaniša Korvina

* Rad je nastao uz pomoć stipendije János Bolyai (BO/00387/10/2).

¹ Klasične obrade teme: Erik Fügedi, *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon*, Budapest 1977.; Pál Engel, *A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században I-II*, u: *Isti, Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*, prir. Enikő Csukovits, Budapest 2003., str. 13-73.

² Pál Engel, *Vár és hatalom, Az uralom területiális alapjai a középkori Magyarországon I-II*, u: *Honor, vár, ispánság*, str. 169.

i Lovre Iločkog.³ Nakon 1490., zbog konstantnih osmanlijskih napada kojima su bile izložene Hrvatska i Slavonija, od presudnog značaja je bilo da članovi dvorske aristokracije budu prisutni u životu ovih pokrajina u sve većem broju i u sve većoj težini. Nakon smrti Emerika Perényija, novoodabrani palatin Stjepan Bátori i njegova obitelj bili su od posebno velikog značaja u ovim okolnostima.

Najutjecajnije su obitelji Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva u cijelom razdoblju 15. i 16. stoljeća posjedovale značajne zemljišne posjede u cijeloj Slavoniji. U toj bogatoj pokrajini koja je raspolagala s otprilike 30.000 poreznih dimova bilo je potrebno zadržati veće vlastelinstvo, čak iako je u posljednjim desetljećima 15. stoljeća iz godine u godinu pogibelj bila sve veća i veća.⁴ Porezni popisi stanovništva u 1490. i 1494. pokazuju da je najbogatiji veleposjednik pokrajine Ivaniš Korvin, ali uz njega obitelji Bánfi, Kanizsai, Egervári te Petar Geréb i Bartolomej Drágfi također imaju više stotina poreznih dimova u svom vlasništvu.⁵ Bátorijima je ovdje jedino dvije stotine i dvadeset selišta u Zdencima uzeto u obzir po kojem spadaju više u srednju kategoriju veleposjednika u pokrajini.⁶ Osim gore navedenih velikaša ispred njih su se u nizu nalazili još i crkveni prelati poput zagrebačkog i pečušskog biskupa, vranskog priora i opata Bijele, a među svjetovnima još Jakov Székely, Juraj Paumkirchner i Ivan Kishorvát.⁷ Iako povijest posjeda Bátorijevih nije lako rekonstruirati,⁸ po podacima koje imamo o njihovim tvrdim gradovima i vlastelinstvima jasno je da je obitelj mogla smatrati svojim domom županije Szabolcs, Szatmár, Nógrád, Šomođ, Vukovar,

³ Kratki sažetak događaja: István Tringli, *Az újkor hajnala. Magyarország története 1440-1541.*, Budapest 2003., str. 90-91. Za događaje u južnim krajevima nakon smrti Matijaša Korvina vidi: András Kubinyi, *Két sorsdöntő esztendő (1490-1491), Történelmi Szemle*, god. 33, br. 1-2, Budapest 1991., str. 1-55. Za hrvatske događaje usp.: *Krbavska bitka i njezine posljedice*, ur. Dragutin Pavličević, Zagreb 1997. Za Ivaniša Korvina: Ferdo Šišić, Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473-1496), *Starine*, god. 38, Zagreb 1937., str. 72-113; Tamás Pálosfalvi, Bajnai Both András és a szlavón bánóság. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504-1513., u: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*, ur. Tibor Neumann – György Rácz, Budapest – Piliscsaba 2009., str. 252-255. Za pohod protiv Iločkog: *Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tálljai Pál XVII. századi fordításában*, I/1, knj. 1-12, prir. Péter Benits, Budapest 2001., str. 88-92; Tamás Fedeles, *Az 1494-1495-ös királyi büntetőhadjárat előzményei*, u: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban*, prir. Márta Font – Tamás Fedeles – Gergely Kiss, Pécs 2010., str. 283-288.

⁴ O broju stanovnika i stanovništvu Slavonije, vidi: András Kubinyi, *A Magyar Királyság népessége a 15. század végén, Történelmi Szemle*, god. 38, br. 2-3, Budapest 1996., str. 150-152. U Slavoniji 1494. popisano je 1.950 porti koje su spalili Osmanlije. Usp. Josip Adamček – Ivan Kampuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI. stoljeću* (dalje: POP), Izvori za hrvatsku povijest, knj. 3, Zagreb 1976., str. 4. Osmanlijski su napadi u Zagrebačkoj županiji gotovo desetkovali područja južno od Kupe, ali ni Varaždinska i Križevačka županija nisu bile zaštićene od njihovih napada. U Varaždinskim Toplicama je primjerice između 1460. i 1475. broj poreznih dimova spao na pola, čemu veći broj možemo pripisati ratnim događajima. Vidi više u: Josip Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb 1980., str. 59.

⁵ Engel, *A magyar világi nagybirtok megoszlása*, str. 14-18.

⁶ Isto, str. 18.

⁷ POP, 4.

⁸ Engel, *A magyar világi nagybirtok megoszlása*, str. 18; Richárd Horváth, *Az ecsedi Bátoriak várbirtokai a kései középkorban, Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle*, sv. 41, Nyíregyháza 2006., str. 305-326.

Srijem i Zaránd. U 15. i u 16. stoljeću samo su tri veća slavonska vlastelinstva duže ili kraće vrijeme bila u njihovim rukama – Zdenci, Varaždin i Susedgrad. U nastavku ćemo donijeti pregled povijesti obitelji na tim trima vlastelinstvima.

Zdenci

Prvo veliko vlastelinstvo obitelji u Slavoniji nalazilo se u Križevačkoj županiji, u Zdencima. Zdenci su, pored drugih posjeda u 15. stoljeću, uključujući i Svinice u današnjoj Slovačkoj, Szigliget i Brezovicu u Virovitičkoj županiji, bili u rukama obitelji Meggyesi. Vlastelinstvo od 72,3 kvadratna kilometra u središnjem području županije prostire se jugozapadno od Virovitice. Na ovom se teritoriju na kraju srednjeg vijeka, pored tvrdog grada Zdenci, nalaze još dva trgovišta, Zdenci i Zdenci Mali te još dva naselja, Pavlovac i Orlovača Zdenačka.⁹ Zasebno vlastelinstvo činio je Martinpotok koji se nalazio zapadno od Vočina, a skupa je sa Zdencima došao u ruke obitelji Bátori.

U prvim mjesecima nakon smrti kralja Matijaša Korvina u zemlji se odigrala velika promjena među vlasnicima vlastelinstava i nekretnina, a kao dio toga sklopljen je baštinski ugovor između Stjepana Bátorija¹⁰ i Stjepana Meggyesaljaija uz aktivno sudjelovanje Ivana Perényija, kraljičinog meštra vratarnika (*magister janitorum*). Nedavno se pozadinom i sudbinom ugovora sklopljenog 24. rujna 1490.¹¹ podrobnije se bavio Richárd Horvath koji je pojasnio nejasnoće koje su proizašle iz prijepisa gospodstava.¹² Tekst dokumenta ukazuje na činjenicu da je Stjepan Mórícia Meggyesaljaija, jamčio da će, ako premine bez nasljednika, svi njegovi posjedi biti prepisani njegovim rođacima iz obitelji Perényi i Bátori. Budući da je uistinu preminuo bez nasljednika, dvije imućne obitelji bile su u dobroj prilici zadobiti imanja Meggyesaljaijevih.

Tako se potrebno kratko osvrnuti na povijest posjeda grane slavonskih Meggyesaljaija, koja je od početka bila odvojena od drugih. Brezovica koja se nalazi u Virovitičkoj županiji od 1444. bila je u rukama Iločkih, tako da taj kaštel nije imao udjela u cirkulaciji posjeda u predstojećim desetljećima.¹³ Zdence također možemo smatrati iznimnima jer su prema ugovoru pravo na ovo vlastelinstvo imali samo

⁹ Pál Engel, *Magyarország a középkor végén*, CD-ROM, Budapest 2001. Pavlovac je za vrijeme obitelji Bátori dobio privilegije trgovišta. Prvi put se spominje 1515. godine. Zdenci Mali spominju se pak dvadesetak godina ranije (1490.) prvi put kao trgovište.

¹⁰ Najnoviji kratki životopis: Norbert C. Tóth, Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban. A Bátori család ecsedi ágának tagjai 1377-1541., *Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle*, sv. 44, Nyíregyháza 2009., str. 16-18. O posljednjim godinama: Tibor Neumann, Bátori István politikai szerepe II. Ulászló uralkodása alatt, *Szabolcs – Szatmár – Beregi Szemle*, sv. 44, Nyíregyháza 2009., str. 83-127.

¹¹ Izdanje teksta ugovora sklopljenog pred ivanovcima u Stolnom Biogradu: *Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393-1540.* (dalje: *Doc. Bathoriana*), prir. Richardus Horváth – Tiburtius Neumann – Norbertus C. Tóth, A nyíregyházi Jósa András Múzeum Kiadványai, sv. 67, Nyíregyháza 2011., dok. 128. Vlada je ugovor potvrdio 28. rujna (*Doc. Bathoriana*, dok. 129).

¹² Horváth, *Az ecsedi Bátoriak várbirtokai*, str. 318-320.

¹³ Točno utvrđivanje položaja naselja onemogućava činjenica da je kaštel ponekad spominjan kao dio Križevačke, a ponekad kao dio Virovitičke županije, vidi primjerice: Engel, *Magyarország a középkor végén*, sub voce: Brezovica.

Stjepan Bátori i njegova obitelj, a obitelj Perényi nije imala nikakvog interesa u vezi njega.¹⁴ To podržava i činjenica da sljedeće godine, kada su dvije plemićke obitelji skupa dale 21.000 forinti obitelji Meggyesalji za njihova vlastelinstva, Zdenci nisu bili uključeni u ispravu o sporazumu.¹⁵ Istina, vlastelinstvo tada nije bilo u rukama Stjepana Mórocfia, jer su ga tijekom borbi oko Habsburškog prijestolja 1491. zauzele trupe Maksimilijana I., cara Svetog Rimskog Carstva. Od njih ga je Stjepan Bátori državni sudac sa velikim teškoćama povratio, i koji ga je nakon toga na kratko vrijeme vratio Stjepanu.¹⁶ Stoga, 15. veljače 1492. prvotnom je ugovoru dodan paragraf da Zdenci pripadaju kraljevskom sucu po teoretskoj vrijednosti od 11.000 forinti, ali njime upravlja Stjepan Meggyesaljaji do kraja svojega života. Novi uvjeti dogodili su se nekoliko mjeseci prije nego što je Stjepan preminuo na kraju te godine. Vladislav II. Jagelović uputio je 24. ožujka 1493. u stolnobiogradske konvent da obitelj kao nasljednike Zdenaca, zajedno sa svim njegovim dobrima i imanjima, kako je spomenuto u ugovoru, uvede u posjed, te Stjepana Bátorija i Andriju, i samo njegove nasljednike.¹⁷ Upis nije išao glatko, jer se na sceni pojavila daljnja rodbina Bátorijevih koja je također zahtijevala dio ostavštine Meggyesaljajevih. Emerik Nagy od Perecsényija u travnju 1493. protestirao je u ime sinova Bartolomeja Drágfija i Stanislava Bátorija protiv stjecanja i darovanja zemljišta, a u lipnju se dogodilo slično, samo u ime Bátorijevih pred konventom u Jasovu.¹⁸ Početkom sljedeće godine obitelj Bátori je uspjela osigurati svoja prava, jer su trećinu zemljišta dodijelili Bartolomeju Drágfiju od Béltoka, koji je na dvoru imao veliki utjecaj.¹⁹ Batorijevi su tako shvatili da, nakon smrti Stjepana, koji je bio poglavar obitelji, trebaju pronaći nove saveznike kako bi mogli zadržati zadobivena imanja. Uzalud su protestirala tri sina Andrije Bátorija, Andrija, Juraj i Stjepan, protiv ugovora sklopljenog između njihova oca i strica Nikole,²⁰ te je u travnju 1494. ipak počela podijela trećine posjeda u Szatmarskoj županiji – a koji

¹⁴ ... dempto castro similiter eiusdem Stephani Mauritií Ezdencz vocato in comitatu Crisiensi regni Sclavonie habito ac oppidis utraque Ezdencz, superiori scilicet et inferiori ac possessionibus Zenthpal et Marthonpathaka ac earundem pertinentiis, aliis etiam cunctis utilitatibus et pertinentiis ipsius castrí undique ad idem spectantibus et spectare debentibus, quod solummodo in eundem comitem Stephanum ac fratres suos prescriptos cum cunctis utilitatibus et pertinentiis quibusvis derivari deberent in perpetuum et redundari (Doc. Bathoriana, dok. 128).

¹⁵ Doc. Bathoriana, dok. 132.

¹⁶ Quod quia castrum Ezdencz vocatum annotati Stephani Morocz in comitatu Crisiensi regno Sclavonie existens ac oppida utraque Ezdencz, scilicet superius et inferius ac possessiones Zenthpal et Marthonpathaka ad idem spectantes tempore inscriptionis prefate per ipsum Stephanum Morocz facte ab eo per hostes huius regni Alemanos interceptum et alienatum erat, nec quitquam tunc ipse de eo effici potuisset, sed nunc idem castrum per annotatum comitem Stephanum de Bathor magnis curis, laboribus et sumptibus et etiam seroitiarum suorum non parvorum pro eius rehabilitationis moderatione ab eisdem hostium manibus eliberatum et recuperatum esset et eidem Stephano Morocz evestigio restitutum (Doc. Bathoriana, dok. 136).

¹⁷ Item castrí Izdencz et pertinentiarum eiusdem in Crisiensi comitatibus existentium et habitarum, ad eosdem comitem Stephanum et Andream de Bathor atque heredes eorundem dumtaxat pertinentium, item totius et omnis iuris regii in eisdem habiti ipsos exponentes omnis iuris titulo concernentium legitime vellent introire (Doc. Bathoriana, dok. 152).

¹⁸ Doc. Bathoriana, dok. 153, dok. 156.

¹⁹ Bartolomej Drágfí bio je unuk Katarine, kćeri Ivana Bátorija od Ecseda. Usp. C. Tóth, Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban, str. 13.

²⁰ Doc. Bathoriana, dok. 168.

su po ugovoru pripadali Drágfijima.²¹ Parničenja s granom obitelji Bátori od Somlye tekla su desetljećima i tek su u studenom 1519. konačno zaključena.²² Međutim, to nije utjecalo na posjede u Slavoniji, jer su Zdenci čvrsto ostali u rukama Bátorija od Ecseda, što je vjerojatno pridonijelo tomu da je druga grana obitelji (ona od Somlye) lako odustala od tog slavonskog vlastelinstva.

Prvi put podatke o posjedima koje je obitelji doista posjedovala imamo iz 1494. godine. Prema tom popisu postariji Andrija Bátori²³ u Slavoniji nije trebao plaćati porez na dohotke od 220 dimova u Zdencima.²⁴ Godinu dana kasnije, čini se da je Andrija veći dio posjeda darovao Jurjevom sinu, a sebi zadržao samo 39 dimova u Martinpotoku. Veliki dio posjeda je tako zapravo popisano pod imenom njegova sina.²⁵ Svi su slavonski posjedi 1507. bili u Jurjevim rukama. Dvije stotine i devet poreznih zemljišta popisano je pod njegovim imenom, a tome je još pridodano deset posjeda župe Malih Zdenaca i tri posjeda župne crkve sv. Katarine iz Martinpotoka, kao i devet posjeda trojice predijalnih plemića.²⁶ Jedini izuzetak činio je posjed Temenica, čijih je dvadeset i dva dima posjedovala jedna ženska članica obitelji.²⁷

Zanimljivo je i pitanje pripadnosti sela *Szentendre* u Virovitičkoj županiji.²⁸ Prema Pálu Engelu, *Szentendre* je bio dio Brezovičkog vlastelinstva, što je prostorno moguće.²⁹ Tijekom skupljanja kraljevskog poreza od četrdeset denara, popisivači su, međutim, 1507. utvrdili da, pored petnaest zemljišta koje je ondje posjedovao Nikola Thurbelti, i Juraj Bátori ondje posjeduje deset oporezivih dimova.³⁰ Deset godina kasnije, na tom području nalazimo tri zemljoposjednika, pored Nikole Kerhena sa šest porti, i Jurja Bátorija s pet porti, popisano je još i devet porti udovice Nikole Akacija.³¹ Zadnji se put naselje u izvorima spominje 1520. kada je u vlasništvu obitelji Bátori popisano deset oporezivih i dva neoporeziva dima.³²

Porezni popisi iz 1513. godine pokazuju da se položaj Bátorijevih za vrijeme Jagelovića u Slavoniji nije puno promijenio. U poreznom okrugu velikog suca Valentina Zebenye popisana su šezdeset i tri zemljišta, u poreznom okrugu Mihovila Garázde dvije stotine i dvanaest, dok nadalje u Virovitičkoj županiji osam zemljišta

²¹ A Perényi család *levéltára* 1222-1526, prir. István Tringli, Magyar Országos Levéltár kiadványai, sv. 2, Forráskiadványok, sv. 44, Budapest 2008., dok. 667-668, dok. 670.

²² Stjepan Bátori i njegova braća, te sinovi Stanislava Bátorija dogovorili su se 23. kolovoza 1519. o stanju posjeda Stjepana Meggyesalja i taj je dogovor dopunio jedan novi sporazum od 26. studenog (*Doc. Bathoriana*, dok. 228, 233).

²³ Za životopis vidi: C. Tóth, *Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban*, str. 14-15.

²⁴ *Bona Andree de Bathor faciunt flor.* 110 (POP, dok. 4).

²⁵ *Felse Izdencz Georgii Bathor 16, Zenthpal eiusdem 8, Provincia superior et inferior eiusdem 78, Borowe 9, oppidum Izdencz 70* (POP, dok. 12).

²⁶ POP, dok. 31, 33.

²⁷ *Zenthandras domine Bathoris 22* (POP, 31). Posjed Temenica danas se nalazi između Brestovca i Končanice.

²⁸ Danas se posjed nalazi nedaleko od Suhopolja u Virovitičkoj županiji.

²⁹ Engel, *Magyarország a középkor végén*, sub voce: *Szentendre*.

³⁰ *Szenthendrey Georgii Bathory 10* (POP, dok. 43).

³¹ POP, dok. 112. Nikola je ovdje već 1513. imao deset oporezivih i tri neoporeziva dima (POP, dok. 70).

³² Osim ovih, Kerhen je imao samo tri, a njegova udovica šest dimova (POP, dok. 130).

u vlasništvu Juraja Bátorija. Od ukupno 25.980 poreznih dimova koje je obitelj imala svega je dvije stotine osamdeset i tri, točnije svega jedva 1% oporezive imovine bilo u rukama obitelji. Time se u najgorem slučaju nalaze na petnaestom mjestu našeg imaginarnog popisa "tko je najbogatiji u Slavoniji 16. stoljeća", ali samo zato što se u tom popisu zapravo ne spominje obitelj Kaniških. Po imovnoj snazi i vlasništvu posjeda obitelj Bátori više sličí Ivanu Gyulaiju, podžupanu Varaždinske županije između 1517. i 1519., koji nikada nije pripadao redu plemića.³³

Unatoč relativno skromnim zemljišnim posjedima, prisutnost Bátorijevih u Slavoniji bila je profitabilna, upravo zbog vlasništva nad Zdencima gdje su u svojoj službi imali više slavonskih plemića koji su im bili od pomoći pri rješavanju lokalnih pitanja. Najznačajniji od njih bio je Valentin Pálfi od *Szentmihályja Obramowcza*, koji je između 1495. i 1499. bio kaštelan Zdenaca.³⁴ Njegove pravničke vještine, jer je djelovao kao pravni zastupnik, puno puta koriste plemići susjednih posjeda. Često je boravio na kraljevskom dvoru, tako da je već početkom devedesetih godina 15. stoljeća imao vrijedna poznanstva, a možda odande potječe i bliskiji odnos s obitelji Bátori. Izvori ga nekoliko puta spominju titulom *egregius*, a u zamjenu za vjernu službu kralj Vádislav II. Jagelović njemu i njegovim sinovima dodjeljuje obiteljski grb.³⁵ Očito da je služba obitelji Bátori označila važnu fazu u Pálfijevoj karijeri, upravo zahvaljujući kojoj je obitelj i dobila svoj grb. Iako Pálfi nije bio uspješan u svim svojim špekulacijama oko posjeda, susrećemo se s njegovim imenom u različitim poreznim propisima. Tako je u *Obranovcszentmihályju* 1495. posjedovao jedanaest oporezivih dimova, dok je Grgur Pálfi imao četiri, a udovica Barbara od Mindszenta osam.³⁶ U Patkovcu je 1507. imao četrnaest oporezivih dimova koji su pripadali vlastelinstvu Orbone, te tri dima oko Paližne čija nam je točna lokacija nepoznata, ali znamo da se nalazila nekoliko kilometara sjeverno od Lastešina.³⁷ Valentin Pálfi negdje oko 1506. postaje virovitički podžupan,³⁸ vjerojatno jer je prešao među službenike lindvanskih Bánfija koji su tada bili virovitički župani. Promjena gospodara može biti povezana i s time da je u Raveniku, koji se nalazio negdje u blizini *Szentendre* i Orehovca u Virovitičkoj županiji, 1507. pored stoke Jurja od Mindszenta i goveda udovice dotičnog Gašpara popisano i dvanaest zemljišta Valentina Pálfija.³⁹ A ondje se već 1513.

³³ POP, dok. 73-76. Najnovije o Gyulaiju: András Kubinyi, Ernusz Zsigmond pécsi püspök rejtélyes halála és hagyatékának sorsa (A magyar igazságszolgáltatás nehézségei a középkor végén), *Századok*, sv. 135, Budapest 2001., str. 301-361.

³⁴ Na primjer, kao časnik Jurja i Andrije uhitio je vojvodu Juraja iz Rasovca na sajmu u Zdencima, te mučenjem iz njega iznudio dvadeset i pet forinti. Vidi: Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (dalje: MOL, DL) 106875. Životopis vidi u: Tamás Pálosfalvi, *The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400-1526*, neobjavljena doktorska disertacija, Central European University, Budapest 2012., str. 195-197. Zahvaljujem autoru na ustupanju rukopisa radnje. Iako ih je on prvi istraživao, daljnje arhivske klasifikacijske brojeve koristio sam samostalno iznova.

³⁵ Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (dalje: MOL, DF) 286308.

³⁶ POP, dok. 11.

³⁷ POP, dok. 30, dok. 35.

³⁸ MOL, DL 101388.

³⁹ POP, dok. 43.

spominje njegova udovica, dok je 1520. još imala u vlasništvu nekoliko lokalnih oporezivih dimova.⁴⁰ Udovica Valentina Pálfija bila je kći Petra Čezmičkog i Margarete Mikčec od Crkvene, a skupa su imali tri sina i mnogo kćeri. Potrebno je spomenuti da je od njih Veronika postala supruga Franje Ravenskog, a jedna druga kći supruga Bernarda od Međurića. S druge strane, Ivan, sin Valentina, pojavljuje se još nekoliko puta u izvorima, ali obitelj nakon očeve smrti postaje beznačajna.

Među slavonske familijare obitelji Bátori spadali su još i literat Péter Gereci⁴¹ i njegov sin Žigmund. Prvi je bio kaštelan u Zdencima 1514. godine,⁴² a potomjeg je sam Juraj Bátori podučavao u svojem dvoru, što je i sam naznačio u jednom svom pismu.⁴³ Osim njih, iz toga razdoblja poznati su nam i neki drugi kaštelani iz Zdenaca, koji su zasigurno bili u službi obitelji Bátori. Znamo za Petra Horvata iz 1505.,⁴⁴ 1517. kaštelani su bili Ivan Gétyei – koji je vjerojatno kasnije bio vicepalatin – i Ladislav od *Mekcse*, koji su upravljali Hrussovcom.⁴⁵ Još krajem te godine kaštelanom Zdenaca postao je Mihovil Sárkány od Akosháza, koji je deset godina kasnije bio poznati službenik Jurja Bátorija.⁴⁶

Iako Zdenci u okviru same županije, a niti cijele Slavonije nisu spadali među najvažnije utvrde, zemljopisni položaj im je jamčio veliku stratešku važnost. Smješten u srcu prometnih putova bio je prikladno mjesto za smještaj prikupljenih zaliha za pogranične utvrde. Tako je primjerice 1517. Ludovik II. ondje prikupio vojnike iz zagrebačkog kaptola, da bi odande pod vodstvom bana krenuli u pomoć pri obrani Jajca.⁴⁷ Čini se da su Zdenci bili središte jedne od tri opsegom velike pokrajine unutar velike Križevačke županije. U travnju 1528., na saboru održanom u Križevcima, donesena je uredba za obranu protiv osmanlijskih napada koja ukazuje na činjenicu, da vojskom semčanskog okruga upravljaju vicebanovi Ivan Svetački, a križevačkog Ivan Bradač, a Zdencima i teritorijem južno od Virovitice do granica Kraljevstva,

⁴⁰ POP, dok. 71, dok. 112, dok. 130.

⁴¹ Stari Gradac u Križevačkoj županiji imao je 1507. godine 42 porezna dima. Iz iste godine jedan drugi popis spominje 62 porezna dima. Isto je tako 1513. popisano 62 porezna dima, a 1517. 73 porezna dima, uz koje su još tri koja su zbog smrtnih slučajeva bila oslobođena od plaćanja poreza (POP, dok. 34, dok. 36, dok. 66, dok. 103). U blizini Križevačke i Virovitičke županije, naselje Gerecen 1517. registriralo je 141 poreznih obveznika, s time je Gerecen pripadao najnaseljenijim naseljima. Međutim, time nije dobio status grada, za razliku od mnogo manjih, ali na velikim imanjima ležećim gradovima, poput Marjanca, Janevca, itd. Bit će potrebno detaljnije ispitati odnose između urbanizacije i velikih imanja.

⁴² MOL, DL 104316.

⁴³ MOL, DL 25628. Vidi i: Pálosfalvi, *The Noble Elite*, str. 94. Juraj Bátori kasnije Žigmunda šalje u službu palatina Stjepana, te kasnije uzima za suprugu kći Stjepana Prasovca. Tim brakom Žigmund se uzdignuo u samu elitu slavonskog plemićkog društva, i njegov je svekar bio jedan od povjerljivih ljudi zagrebačkog biskupa Šimuna Edródyja. Za Prasovca vidi: Szabolcs Varga, *Szlaovánia berendezkedése a késő középkor és kora újkor határán (1490-1540)*, neobjavljena doktorska disertacija, PTE, Pécs 2008., str. 352.

⁴⁴ János Karácsonyi, *Oklevélikvovatok a szentmiklósi és óvári gróf Pongrácz család levéltárából, Történelmi Tár*, Budapest 1897., str. 521.

⁴⁵ MOL, DL 82488.

⁴⁶ *A körmendi levéltár Memorabiliái. Acta Memorabilia in tabulario gentis principum de Batthyány reperiabilia*, priir. Béla Iványi, Körmendi Füzetek, sv. 2, Körmend 1942., str. 48; Karácsonyi, *Oklevélikvovatok*, str. 690. Mihovil je vjerojatno bio sin Bernarda Sárkányi i Ane, kćeri Benedikta Újvárija (MOL, DL 49877).

⁴⁷ Matija Mesić, *Gradja mojih razprava u "Radu"*, *Starine*, god. 5, Zagreb 1873., str. 171.

upravljao je Petar Keglević.⁴⁸ Te su godine posjedi i utvrde još sigurno bile u rukama Jurja Bátorija, ali čini se da je cijelo vrijeme boravio u Bobovcu, gdje je prenio svoje rezidencijalno središte. Iako je dužnosti meštra konjušnika zadržao do svoje smrti, pred kraj se života izolirao od političkih događaja.⁴⁹

Zdenci se nadalje spominju 1537., kada ih je Ludovik Pekri preoteo od Andrije Bátorija. Nažalost, o tom događaju znamo tek nakon uhićenja samog Pekrija, pa postoji dvojba o događajima. Činjenica je, međutim, da su se Ludovik Pekri i Andrija Bátori već i ranije sporili.⁵⁰ Potonji je zajedno s rukom udovice palatina Stjepana Bátorija pribavio i njegove posjede, što je dovelo do mnoštva nesuglasica između poglavara obitelji, Andrije, i Pekrija. U slučaju Zdenaca čini se da ih je Pekry smatrao obiteljskim posjedom, što je istina u slučaju ako u obzir uzmemo činjenicu da je Juraj Bátori, koji nije imao potomke, pravo upravljanja svojim posjedima dodijelio Stjepanu,⁵¹ ali jer je palatin preminuo ranije, mala je vjerojatnost da je to pravo također prešlo i na Pekryja preko Sofije Mazóviye. Čini se da koliko god je Pekri sve posjede Bátorijevih – Zdenca također – želio imati u svojim rukama po svojoj supruzi i pastorcima, Andrija ih nije rado prepuštao i zbog toga je bio spreman i na povremeno savezništvo s Valentinom Törökom.⁵² Odnos s Valentinom, koji je imao sumnjivu prošlost, bila je osnova za optužbu koji je Pekri širio o Bátoriju, tj. da je potonji htio prisegnuti na vjernost Ivanu Zapolju.⁵³ Budući da je Ferdinandu tijekom tih mjeseci bilo najvažnije nagovoriti Pekryja da prihvati službu bana, zažmirio je na jedno oko u slučaju preotimanja Zdenaca, a čak je i glasine o prisegama smatrao

⁴⁸ *Exercitationes et insurrectiones contra generalem hostem fieri debebunt isto modo, quod in comitatu Warasdiensi levator gentium et ductor earundem debebit esse dominus Paulus Rathkay, in comitatu autem Zagrabieni erit dominus Johannes Castellanny; in processu cutelli Zamche debebit esse dominus Johannes Zemche vicebanus; in processu Crisiensi utriusque cutelli debebit esse dominus Emericus Bradach vicebanus; in processu Jzdentz et de Verowcze usque ad metas regni inferioris debebit esse levator dominus Petrus Keglewich (Ferdo Šišić, Hrvatski saborski spisi. Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Knjiga proa: Od godine 1526. do godine 1536. (dalje: HSS 1). Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, sv. 31, Zagreb 1912., dok. 97).*

⁴⁹ Ipak, njegov dvor nije mogao biti provincijalan. Na primjer, pod njegovim okriljem radio je i izvanredni pravnik Mihovil Mérey, koji je kasnije godinama radio kao palatinski namjesnik. Emilij Laszowski, *Monumenta Habsburgica regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae. Knjiga II. 1531-1540.* (dalje: MH 2), Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, sv. 38, Zagreb 1916., dok. 82.

⁵⁰ Thurzó koji je mrzio Pekrija ocijenio je događaj kriminalnim: *Quod violenter et armata manu (quod notam infidelitatis importat) contra omnem equitatem et iura communia arcem Andree Bathory Izdencz expugnavit (Ferdo Šišić, Hrvatski saborski spisi. Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae, Knjiga druga: Od godine 1537. do godine 1557. Dodatak 1526-1539. (dalje: HSS 2), Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, sv. 36, Zagreb 1915., dok. 99).*

⁵¹ C. Tóth, *Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban*, str. 26.

⁵² *Occupavit castrum Izdencz domini Andree de Bathor, acceperat et alia certa illius bona pro dote domine uxoris sue et pro iuribus generose virginis Anne, filie quondam domini Stephani de Bathor palatini, quam eque concernerunt fere omnia bona, ac Andree Bathory castrum praescriptum et nunc tenet in manibus; alia bona a manibus domini mei Valentinus Terek et Bathory (HSS 2, dok. 99).*

⁵³ *Quid faciendum sibi erit cum Bathori, quem ad Joannem defecisse certum est; gentes enim sue ubique coniuncte cum gentibus Valentini versantur (HSS 2, dok. 10).* To, naravno, nije imalo težinu ni na razini glasina baš zbog toga što je mladi gospodar bio u dobrim odnosima s pristranim Elekom Thurzóom i Tomom Szalaházijem. Andrija Bátori snažno je zagovaro da nakon smrti Stjepana Désházzyja njegovi posjedi od Kelglevića padnu u ruke Szalaházija koji je bio zadužen za sprovođenje oporuke (MH 2, dok. 236).

mogućima.⁵⁴ Međutim, u osnovi to nije ništa promijenilo, jer je Pekry Zdenca čvrsto imao u rukama, i u listopadu 1537. dodijelio je sto vojnika za zaštitu utvrde protiv Bátorija.⁵⁵ Situacija je ostala ista čak i nakon eliminacije Pekrija; Sofija Mazóviya je 1538. tražila izuzeće od plaćanja poreza na vlastelinstvo na temelju toga da je u grotlu neprijateljskog terena potpuno osiromašila i da utvrda nema nikakvih dohoda.⁵⁶ U sljedećim je godinama Pavao Kecskés, varaždinski prefekt Sofije Mazóviye, upravljao Zdencima.⁵⁷ Nakon smrti Ane Bátori, kćeri dokonog palatina Stjepana i Sofije, u srpnju 1541. Ferdinand je smatrao da je vrijeme da preuzme tvrdu grad.⁵⁸ Iako su se pregovori odužili za nekoliko tjedana, do kraju godine Zdenci su postali kraljevska pogranična utvrda, gdje je po jednom predloženom planu trebalo biti stationirano dvadeset i pet vojnika za godišnju plaću od šest stotina forinti. Kraljevsko vojno zapovjedništvo zapravo u stvarnosti ne računa doista na ovu isturenu utvrdu, a nekoliko godina kasnije područje je palo u osmanlijske ruke. Nije isključena ni činjenica da su je branitelji već ranije napustili, te da je osvojena bez borbe,⁵⁹ te stoga i nije uključena u izvore. Ni tijekom osmanlijskog razdoblja nemamo podataka o garnizonu u samoj utvrdu, te unatoč činjenici da je unutar njezinih zidina podignuta džamija, do kraja 16. stoljeća ipak se još bilježi kao selo.⁶⁰ Do sredine 16. stoljeća nestao je utjecaj Bátorijevih u Zdencima skupa s utjecajem posjeda.

Varaždin

Najvažniji posjed obitelji u Slavoniji je nesumnjivo bio Varaždin,⁶¹ koji je tijekom srednjeg vijeka postao važno trgovačko sjecište putova za Ptuj, Veneciju i

⁵⁴ *De Bathory maiestatis sue mens est, ut si ad Joannem defecerit et cum Valentini gentibus versabitur, contra gentes suas tunc agere et procedere possit; ad bona tamen eius nequaquam se intromittat, sed ab iis abstineat maiestatemque suam super eo admoveat* (HSS 2, dok. 16).

⁵⁵ HSS 2, dok. 99.

⁵⁶ HSS 2, dok. 120.

⁵⁷ Emilij Laszowski, *Monumenta Habsburgica regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae, Knjiga Treća. 1541-1554.* (dalje: MH 3), *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, sv. 40, Zagreb 1917., dok. 91. Posljednji spomen naselja datira iz 1539., kada je Pavao Rátkay, slavonski viceban i Varaždinski podžupan, ondje izdao potvrdu Ladislavu i Mihovilu Kerecsényiju o namirivanju dugova prema njihovom ocu (Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Diplomata Latina (dalje: AHASU D) XXIX-141).

⁵⁸ MH 3, dok. 82.

⁵⁹ Jedini dokaz da je uistinu bio pogranična utvrda je da se u jednom popisu iz 1556. – istina kao dio Požeške županije – spominje kao utvrda koju su Osmanlije zauzeli. Usp. Géza Pálffy, *Egy rendkívüli forrás a magyar politikai elit 16. századi földrajzi ismeretéről. Az 1526 és 1556 között török kézbe került magyarországi városok, várak és kastélyok összeírása a Német-római Birodalom rendjei számára, u: Várak nyomában, Tanulmányok a 60 éves Feld István tiszteletére*, ur. György Terei – Gyöngyi Kovács – György Domokos – Zsuzsa Miklós, Budapest 2011., str. 186.

⁶⁰ Nenad Moačanin, *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*, Bibliotheca Croatica, Slavonica, Sirmiensia et Baranyensia, Studije, sv. 3, Slavonski Brod 2001., str. 97, 134.

⁶¹ Za razvoj gradova u regiji u srednjem vijeku vidi: Neven Budak, *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku. Urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća*, Zagreb – Koprivnica 1994. O novovjekovnoj povijesti grada vidi: Mira Ilijanić, *Urbanizam, graditeljstvo, kultura: zbornik radova*, Varaždin 2009.; *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina 1209.-2009.*, ur. Miroslav Šicel – Slobodan Kaštela, Zagreb – Varaždin 2009.

Graz.⁶² Od kraja 14. st. grad su posjedovali knezovi Celjski, po njihovom izumrcu Katarina Branković, te početkom šezdesetih godina 15. stoljeća Ivan Vitovec. Krajem osamdesetih godina kralj Matijaš Korvin oduzima Vitovčevim sinovima Varaždin da bi ga darovao svojem sinu, Ivanišu Korvinu. Nakon smrti Ivaniša Korvina, njegova udovica Beatrica Frankopan prenijela je vlasništvo na svog drugog supruga Jurja Brandenburškog koji je gradom upravljao četrnaest godina. Markgrof je tako 27. listopada 1524. prodao svoje slavonske posjede kraljici Mariji Habsburškoj – Varaždin za 11.000 forinti,⁶³ a nedugo nakon, i ona sama je prodala novostečene posjede.⁶⁴ U jesen 1525. je u njemu još održana slavonska regionalna skupština,⁶⁵ ali 13. siječnja 1526. Stjepan Bátori obavještava gradsko vijeće da mu je Marija darovala utvrdu, a on imenovao Pavla Kecskésa glavnim službenikom.⁶⁶ Gradski poglavari su se vjerojatno veoma iznenadili kada su pročitali pismo jer su im riječi koje je koristio palatin bile pogrdne: navoditi izraze kao *trgovište* i nazivanje njih *kmetovima* značilo je nepoštovanje povlastica koje su posjedovali stoljećima.⁶⁷

Nakon izgubljene Mohačke bitke Stjepan Bátori je bio najlojalniji oslonac Ferdinandu Habsburškom u utrci za prijestoljem, a njegov položaj je titula palatina veoma ojačala jer je u činu krunidbe njegova uloga bila neizbježna. Nije pretjerivanje ako kažemo da je Bátorijeva lojalnost bila Ferdinandu od najvećeg značaja, a legitimitet Zapolja je bio oslabljen baš time da palatin nije bio na njegovoj strani.⁶⁸ Kraljica Marija mu je u zamjenu za njegove usluge tijekom jeseni darovala pregršt posjeda. Tako je 7. studenoga došlo na red darovanje Varaždina i varaždinske utvrde, koje su do tada držali u zalogu Stjepan Bátori, Sofija Mazóvíja, te Juraj Bátori i Andrija što je 11. srpnja 1527., na zahtjev palatina i sam Ferdinand potvrdio.⁶⁹ To je i bilo potrebno jer je u Slavoniji stranka Zapolja vrlo brzo organizirana i pod vodstvom Šimuna Erdödyja i Kristofora Frankopana imala vlast nad gotovo cijelom pokrajinom.⁷⁰ Potonji je uspio i u Varaždinskoj županiji prihvatiti s palatinom nadležnost Zapolja, gdje je Toma Petó *de Gerse*, povjerenik bana Franje Batthyányija bio palatin.⁷¹ Početkom 1527. Frankopan je htio napasti Varaždin da bi nakon njegova zauzimanja mogao desetkovati austrijske pokrajine, ali do toga nije došlo jer je Zapolja nije prihvatio plan.⁷²

⁶² Istvánffy, *História*, str. 249.

⁶³ MOL, DL 38086; István Kenyeres, *A királyi és királynéi "magánbirtokok" a 16. században*, *Századok*, god. 138, Budapest 2004., str. 1112.

⁶⁴ U jesen 1525., osim Varaždina svi posjedi su pali u ruke Ivana Unganda kao zalog (MOL, DL 101596).

⁶⁵ MOL, DL 104452.

⁶⁶ MOL, DF 288065. Izdanje: MHCV, str. 225.

⁶⁷ ... *universis et singulis iudicibus, iuratis ceterisque civibus et toti communitati iobagionum nostrorum in oppido nostro Warasd ac pertinentiis eiusdem constitutis et commorantibus salutem* (MHCV, str. 225).

⁶⁸ Géza Pálffy, *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, *História Könyvtár, Monográfiák*, sv. 27, Budapest 2010., str. 53.

⁶⁹ *Doc. Bathoriana*, dok. 278, dok. 282.

⁷⁰ Za organizaciju Zapolja, vidi: Gábor Barta, *Konszolidációs kísérlet Magyarországon a mohácsi csatavesztés után*, *Századok*, god. 111, Budapest 1977., str. 634-680.

⁷¹ MH 1, dok. 29.

⁷² MH 1, dok. 26.

U Varaždinu je tada već spomenuti Pavao Kecskés vršio dužnosti palatina. Kečkeš je spadao u ljude iz najpovjerljivijih krugova palatina Stjepana, sudjelovao je u Mohačkoj bitci i upravo je on dao svog konja palatinu pri njegovom bijegu, prihvativši na taj način i osmanlijsko ropstvo.⁷³ Njegovo zaduženje bila je obrana utvrde i osiguravanje lojalnosti građana dok je Bátori boravio u Požunu. U tome mu je bio od pomoći hrvatsko-slavonski ban Franjo Batthyányi, koji je u tjednima nakon Mohačke bitke i tijekom 1527. također proveo duže vrijeme u utvrdi, otamo pokušavajući upravljati obranom Slavonije.⁷⁴ Početkom veljače 1527. Ivan Ungnad šalje u utvrdu znatna pomoć u topništvu i oružju;⁷⁵ iz Ptuja su također kupovali ratnu opremu,⁷⁶ a Kecskés je uspješno ubirao ratni porez od pedeset maraka, kojeg je vladar nametnuo gradskom stanovništvu.⁷⁷

Pripreme dvaju tabora osujetio je Ferdinandov ljetni pohod, koji je pokrenuo sljed događaja na slavonskim bojištima. Kristofor Frankopan poziva na oružje Varaždinsku županiju 27. kolovoza i naređuje svima da se 4. rujna jave u tabor u blizini Križevaca.⁷⁸ Nasuprot tome, Franjo Batthyányi, koji je bio u Varaždinu, traži pomoć protiv kneževih trupa. Iako je među Zapoljinim pristalicama bilo više zamisli o načinu nastavka pohoda, uskoro je postalo jasno da je najvažniji strateški cilj osvajanje Varaždina, jer se tek tada može u sigurnosti preći preko Drave i napasti Unutarnjo-austrijske pokrajine.

U toj situaciji nije bilo svejedno kako se urbano stanovništvo ponašalo. Prema izvorima, stanovništvo Varaždina je svakako cijeni htjelo izbjeći rat te je prešlo na stranu Zapolja, čime je dovelo branitelje utvrde u tešku situaciju. Ivan Zermegh nam ovako svjedoči iz Zamlača (koje se nalazi nedaleko od Varaždina): "sljedećeg dana oko podneva varaždinsko poslanstvo stiže kod kneza s ponudom svoje potpune lojalnosti, kao i ključevima grada, jedino samo utvrdu nisu željeli predati kojoj je Pavao Kókes, palatinov časnik stajao na čelu. Sljedećeg dana ... kamp polazi u pohod na zauzimanje Varaždina".⁷⁹ Prema Istvánffyju građani "poručiše da pred vojskom vrata svoja oni ne kane zaporiti, ali ponuditi im dvorac nije u njihovoj moći, jer u njemu bijahu palatinovi časnici i pukovi njegovi, koji čvrsto odlučiše da će ga svojim životima obraniti".⁸⁰ Prema zapisniku jednog svjedočanstva iz 1550. godine Pavao Kecskés potvrđuje pretpostavke modernih povjesničara. Iz ovoga se vidi da je Bátori počeo ojačavati utvrdu i gradske zidine, te je u ljeto 1527. poslao naredbu u Varaž-

⁷³ Bátori je "zatražio konja svoga glavnog sluga Pavla Kecskésa, pa ga je i dobio, te iako su ga noge silno boljale, ipak uz pomoću potonjem velikom se brzinom uspeo u sedlo, te smjelo odjahao. Kecskésa pak uhvatiše i odnesoše Osmanlije, ali mu je ovaj svojim novcem otkupio slobodu, i s velikim dobrima i počastima okitio (...)" (Istvánffy, *Krónika*, str. 227).

⁷⁴ MH 1, dok. 21, dok. 80.

⁷⁵ Magyar Országos Levéltár, E 148 Neo-regestrata Acta (dalje: MOL E 148), fasc. 413.

⁷⁶ MH 1, dok. 38.

⁷⁷ MOL E 148, fasc. 413, no. 25.

⁷⁸ HSS 1, dok. 79-80.

⁷⁹ O događajima Zermegha i Ivana te među kraljevima Ferdinanda i Ivana, u: *Krónikáink magyarul* III/2, uredio i preveo Péter Kulcsár, Budapest 2007., str. 143.

⁸⁰ Istvánffy, *Krónika*, str. 249.

din da mu se Kecskés s prikupljenim trupama pridruži u Budimu. Pridružio mu se s tri stotine konjanika kada mu je došla vijest o Frankopanovom napadu, na što se odmah vratio u grad povjerenim na njegovu brigu.⁸¹ Kecskés je imao loše mišljenje o građanima Varaždina, prema njegovu sjećanju kod Marjanca su predali ključeve grada i na sve načine su pomagali knezu u pripremama opsade grada.⁸² Čak su bili spremni pokazati opsjedateljima najslabije točke obrane utvrde.⁸³ Nakon tih događaja velika prekretnica je bila to što je Kristofora Frankopana jedan zalutali kuršum smrtno ranio pod utvrdom 27. rujna, čime je pohod završio bez rezultata, a slavonska stranka Zapolja povukla se u pozadinu. Tri su stotine vojnika Pavla Kecskésa uspješno obranile Varaždinsku utvrdu, koja je tom pobjedom uistinu postala najvažnija Ferdinandova utvrda u Slavoniji.

U narednim godinama izvori jedva da spominju Varaždin, a iz već citiranog iskaza Pavla Kecskésa znamo da mu se odnos s gradom pogoršavao.⁸⁴ Kaštelan – kao i palatin – građane Varaždina smatrao je svojim podložnicima, a ne slobodnim stanovnicima.⁸⁵ Iz toga su razloga svoje parnice bili prisiljeni održavati na dvoru pred sudom gospodara, a dalje su svoje žalbe mogli prosljediti županijskom sudu.⁸⁶ Građani su bili prisiljeni kopati i čistiti vodene jarke oko utvrde,⁸⁷ a preko mosta koji je vodio preko posjeda utvrde mogli su prolaziti samo oni s posebnom dozvolom.⁸⁸ Zabranili su im pranje zlata u vodama koje su pripadale utvrdi, pored toga su još prikupljali i zemljišne poreze od njih, a cenzus od sto forinti od dana sv. Mihovila Kecskés je zadržao za sebe, te su osim toga stanovnici bili dužni plaćati čak i lokalnu carinu.⁸⁹ I još kao dodatak svemu tome, stanovnici su bili dužni sudjelovati i u pohodima; prema naredbi Ludovika Pekrija bili su prisutni prilikom opsade Kalnika

⁸¹ ... tempore illo quam dominus suus palatinus castrum et civitatem Warasdiensem erexisset, tunc regia maiestas Budam prefecto fuisset, dominus vero suus sibi mandasset, ut ipse testis cum exercitu dominum ad Budam sequi debuisset, qui satim ad mandatum domini sui cum trecentis equitibus Budam profectus fuisset. Interim Christophorus groff exercitum non parvum in regno Sclavonie ... congregasset, et ad obsidendum castrum et civitatem Warasdiensem. AHAZU, III. d. 128, Warasdiensis castrum quod praestationes et obligationes civitatis et civium Warasdinum. 1551. (dalje: AHAZU, III. d. 128).

⁸² ... claves civitatis usque ad Martynancz ipsi Christophoro Groff obviam portassent [...] Insuper ipsi Christophoro Groff ad oppugnandum castrum Warasdiense cives ipsi tornamentum bellica pulveres et globulos bombardarum et omnia necessaria ad expugnandum castrum dedissent (AHAZU, III. d. 128).

⁸³ Praeterea cives Warasdienses ipsum Christophorus Groff ad illa partem castrum perlustrandam duxissent, unde castrum minus munitum fuisset unde facilius expugnari potuisset (AHAZU, III. d. 128).

⁸⁴ Adamček, *Agrarni odnosi*, str. 396-397; Adamček, *Sukobi grada*, str. 234-235.

⁸⁵ ... cum ipse dominus palatinus dominus suus ipsum Kechkes ad occupandum praefatum castrum et civitatem Warasdiensem misisset. Non misisset eum tanquam ad dominos sed tanquam ad subditos suos (AHAZU, III. d. 128).

⁸⁶ Item hoc etiam testis addidit, quod tempore officii sui cause per iudicem iudicata ad castrum appellatae fuissent, et dicit, quod hanc consuetudinem et relatu civium intellexisset et ita apellate causae in castro decisae fuissent, nec ad aliquem appellare imo neque ad comitatum Warasdiensem seu potuissent (AHAZU, III. d. 128).

⁸⁷ Item de aqua Drawicha et fossato civitatis fatetur ut primus testis. On je naime ustvrdio da aquam Drawychem prope comitatum Warasdiensem existentem tam dicti cives semper necessario clausissent (AHAZU, III. d. 128).

⁸⁸ ... per illam viam nullus civis vel curru vel equo absque permissione officialis castrum ambulare ausus fuisset (AHAZU, III. d. 128).

⁸⁹ De colono fassus est, quod semper coloni ad castrum pertinuisset, et exactum fuisset de qua exactione testis fassus est, quod ista a civibus civitatis Warasdiensibus intellexisset, quod nullus cum rebus aliquibus mercimonialibus ex civitate sine signeto teloniarum exire debuisset, nam si exisset, res ipsas perdidisset (AHAZU, III. d. 128).

i Zdenaca, a oni koji se nisu pojavili bili su dužni platiti određenu svotu, čime bi opravdali svoje odsustvo.

Najveća uvreda građanima bila je oduzimanje gradske kuće sagrađene od kamena, koju su dobili od Jurja Brandenburškog. Kecskés ju je dobio za svoje zasluge u Mohačkoj bitci i nakon toga se dosljedno pridržavao toga da je ta kuća oduvijek pripadala utvrđi i da grad nikada nije imao ovlasti nad njom.⁹⁰ Iako je 1529. godine Zapolja darovao ovu nekretninu sa svim svojim pripadnostima Vuku Szemcseyju,⁹¹ Kecskés ju je držao u rukama *de facto* do 1541. i *de iure* do 1543. godine.

Varaždin je Ferdinandu strateški bio od posebnog značaja, te su unutar njega već od 1529. bile stacionirane kraljevske trupe.⁹² Ludovik Pekri bio je vođa plaćenika koje je pokrivaio štajerski novac, koji je od početka 1530. nekoliko svojih pisama datirao otamo.⁹³ Vladar mu je dao dvije stotine vojnika, a dvije stotine je održavao od svojih osobnih prihoda.⁹⁴ Pekry je s tom pukovnijom spadao među jedne od najprestižnijih vojnih snaga unutar Slavonije, koja nije mogla biti zaobiđena prilikom donošenja političkih odluka. U siječnju 1530., njegove trupe, među kojima su bili i palatinovi varaždinski službenici, porazili su vojsku zagrebačkog biskupa Šimuna Erdődyja pod Križevcima.⁹⁵ Nekoliko tjedana potom, s pobunjenim seljacima Varaždinske županije postižu nove vojne uspjehe,⁹⁶ i na kraju pregovora koji slijede, dva tabora uspijevaju sklopiti primirje. Pekri je za dva mjeseca, oslanjajući se na Varaždin, uspio postići da bude ravnopravan partner vođama stranke Zapolja, te da s odgovarajućom protutežom zastupa Ferdinandove interese u pokrajini. Vladareva odluka da Pekrija uzdigne bila je izrazito dobra. Zahvaljujući uspjesima kapetana u ožujku, zajedno s Lukom Székelyem, dobiva pravo nad slavonskom tridesetnicom.⁹⁷

Nakon smrti Stjepana Bátorija 8. svibnja 1530. dvoru je bilo u primarnom interesu da iznimna obiteljska vlastelinstva ne padnu u tuđe ruke. U Varaždinu je u prvim tjednima Franjo Batthyányi održavao red,⁹⁸ a Ferdinand je gotovo odmah počeo tražiti novog muža kneginji Sofiji Mazóvíji. Već je 9. rujna 1530. poslao pismo udovici u kojem joj skreće pozornost na prednosti sklapanja braka s hrvatsko-slavonskim banom Ivanom Karlovićem.⁹⁹ Pregovori su se odužili, a vladar je još i u travnju slje-

⁹⁰ *Testis ipse in Mohách domino suo exhibuisset quando suum agrum sub illo [...] eam domum donasset, et miserisset, super qua donationales litteras sibi dedisset, quare domum illam suam esse testis dixisset* (AHAZU, III. d. 128).

⁹¹ Emilij Laszowski, *Isprava kralja Zapolje od g. 1529.*, *Vjesnik Kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, sv. 5, Zagreb 1903., str. 182.

⁹² Varga, *Szlavónia berendezkedése*, str. 168.

⁹³ Prva pisma poslana otamo: 31.01.1530. (HSS 1, dok. 141); 06.02.1530. (MH 1, dok. 266).

⁹⁴ MH 1, dok. 307.

⁹⁵ HSS 1, dok. 141.

⁹⁶ *... nos levavimus nobiles, quos levare potuimus et rusticus huius comitatus Varasdiensis et processimus contra episcopum et castra metati sumus ad Thopplycza, quod distat in uno miliario terre versus dictam civitatem Crisiensem* (HSS 1, dok. 143).

⁹⁷ MH 1, dok. 297.

⁹⁸ Ondje je 2. srpnja 1530. poslao pozivno pismo za redoviti Zagrebački sabor 10. istog mjeseca (MH 1, dok. 375).

⁹⁹ *Cupientes ergo vestre rerumque vestrarum incolumitati consulere et per hoc etiam eundem Torquatium uberiori gratia et beneficentia nobis reddere obnoxium, vos gratiose hortamur et requirimus studiosos, ut ad humilem nostri complacentiam tam honeste petitioni nostre pro vestra in nos obsequendi promptitudine obtemperare, vosque*

deće godine pokušao nagovoriti udovicu na sklapanje braka.¹⁰⁰ Tome je pridonijelo, možda kao sporedni događaj, i ojačavanje prethodno darovanih varaždinskih dobara Sofiji Mazóviji i njezinoj kćeri Ani.¹⁰¹ U konačnici, nakon banove smrti u kolovozu 1531. godine, ideja nije ni mogla biti realizirana.

Sljedeći Ferdinandov izabranik je bio Ludovik Perky koji je u veoma kratkom roku napravio veliku karijeru. On se pokazao dobrim izborom za Sofiju, a Ferdinand ga je već u ljeto 1531. htio učiniti nasljednikom Ivana Karlovića, no osujetio ga je otpor Eleka Thurzóa i njegovih pristaša. To, međutim, nije zaustavilo brzi razvoj Pekrijeve karijere, koji je bio poznat u Varaždinu gdje je udovica postavila svoju rezidenciju, i koja je darovanjem posjeda Donjeg i Gornjeg Kućana podržavala lokalni franjevački samostan sv. Ivana Krstitelja.¹⁰² Vjenčanje se održalo u Varaždinu u prvoj polovici veljače 1532., a među uzvanicima bili su Franjo Batthyányi, Valentin Török, Pavao Bakić, Juraj Sulyok i Stjepan Maylád.¹⁰³ Tako se može datirati kad je Pekri preuzeo sve posjede nekadašnjeg palatina i kao udovičin novi muž i tutor maloljetne Ane upravljao svim dobrima. Budući da je Ferdinandova darovnica iz ožujka 1531. spominjala samo Sofiju i Anu, niti stari Juraj Bátori, niti Andrija, koji je uglavnom vršio dvorske službe, nisu postavljali nikakve prepreke u vezi preuzimanja Varaždina. Prvi je preminuo tijekom 1531. godine, a potonji godinu dana kasnije. Ludovik Pekry i Sofija Mazóvija, te Andrijina udovica, Katarina Rozgonyi, ipak su se 24. prosinca 1533. u Vespremu nagodili u vezi posjeda u zaladskoj i šomođskoj županiji.¹⁰⁴

Dolaskom Pekryja u Varaždin život je tekao bez većih promjena, te je Pavao Kecskés je i dalje ostao na čelu utvrde i grada.¹⁰⁵ Perky prvi put u izvorima Varaždin naziva svojim u srpnju 1532., a kasnije je to postajalo sve redovitije.¹⁰⁶ I sam vladar 1536. tako govori o njemu.¹⁰⁷ Nakon što je krajem 1537. Ferdinand uhitio Pekrija, Sofija Mazóvija je samostalno upravljala posjedima. Iz godine 1538. se kontinuirano susrećemo s njenim datiranim pismima koje je pisala iz svoje varaždinske utvrde.¹⁰⁸

Nakon Pekrijeve smrti, a možda kojim slučajem i zbog Sofijine smrti, Varaždin je nakon 1538. sve više i više poprimao značajke pogranične kraljevske utvr-

iam dicto Torquato perpetuo connubio sociare velitis (Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából (dalje: ETE), prir. Vince Bunyitay – Rajmund Rapaics – János Karácsonyi, sv. 2, Budapest 1904., str. 56. Za Ivan Karlovića, vidi: Szabolcs Varga, Adalékok a Zrínyi család felemelkedéséhez, A Karlovics-örökség, u: *Zrínyi Miklós élete és öröksége*, prir. Zoltán Varga, Szigetvár 2009., str. 4-28).

¹⁰⁰ Sofija moli Ferdinanda 30. svibnja 1531. da joj o toj temi više ne piše (Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten, Allgemeine Akten (dalje: ÖStA HHStA UA AA) Fasc. 17. konv. E. fol. 155).

¹⁰¹ Magyar Országos Levéltár A 57. Libri Regii (dalje: MOL A 57.), I. k. 179. Izdanje: Doc. Bathoriana, dok. 291.

¹⁰² ETE 2, str. 127-129, novije izdanje: Doc. Bathoriana, dok. 292.

¹⁰³ *Magyar Országgyűlési Emlékek. Monumenta comitalia regni Hungariae*, sv. 1, prir. Vilmos Fraknói, Budapest 1874., str. 361; *Enyingi Török Bálint*, prir. József Bessenyei, Budapest 1994., dok. 84.

¹⁰⁴ *Doc. Bathoriana*, dok. 293.

¹⁰⁵ Kecskés je zahvaljujući svojoj poziciji uspio sakupiti i nešto novaca. Kerecsényima je 1535. posudio 400 forinti (AHAZU, D-XXIX-54).

¹⁰⁶ MH 2, dok. 131.

¹⁰⁷ MH 2, dok. 305.

¹⁰⁸ HSS 2, dok. 120-121.

de. Protiv učestalog nastanjivanja stražarskih garnizona stanovništvo je tada počelo negodovati,¹⁰⁹ a od 1539. među zidinama je već poslovala već i poštanska ustanova.¹¹⁰ Unatoč tome, Pavao Kecskés je i dalje ostao kaštelan utvrde i grada, vjerojatno kao službenik mlade Ane. No, iako je u veljači 1539. spriječio slavonske plemićke trupe da se privremeno nasele u gradu,¹¹¹ u Beču je već sazrela odluka. Kraljica Ana zamolila je 23. lipnja 1540. bana Petra Keglevića, jer je Varaždin bio pogodan za stacioniranje trupa, da se dogovori s Kecskésom o stacioniranju kraljevskih trupa i njihovih zapovjednika.¹¹² U listopadu je grad dobio tri stotine forinti od slavonskih tridesetnica za ojačavanje zidina.¹¹³ Zbivanja su ubrzana u ljeto 1541. nakon što je jedina nasljednica Stjepana Bátorija, još uvijek mlada Ana, preminula. Ferdinand je odmah poslao Pavlu Kecskésu Luku Székelya i Ivana Gyulaija da položiti pred njima prisegu vjernosti, i u zamjenu za to je obećao, da će i dalje, kao kapetan Njegovog Veličanstva, upravljati Varaždinom, Zdencima i Đurđevcem.¹¹⁴ Kako se vijest proširila i građani su se također počeli organizirati, te su zatražili od Ferdinanda da ih zadrži u statusu slobodnog kraljevskog grada, te i ako rehabilitira Pekrija neka mu opet ne povjeri upravu nad Varaždinom.¹¹⁵ Ferdinandu nije bilo teško uvjeriti svoje pristaše, i obećao im je da vodstvo nad gradom više neće darivati nikome.¹¹⁶ U međuvremenu, Kecskés je vršio kapetanske dužnosti, što podaci potvrđuju sve do kraja 1541. godine.¹¹⁷

U slučaju gradske vijećnice proces promjene vlasnika može se jednostavno pratiti. Saznavši zamisli vladara, grad prvi put u kolovozu 1541. godine traži rehabilitaciju gradske vijećnice.¹¹⁸ Ferdinand je tada samo obećao da će razmotriti slučaj.¹¹⁹ Istraga se dogodila u veljači 1543., kada je odbor pod vodstvom Emerika Bradača od Ladomera i Mihovila od Ravena, slavonskih protonotara, u Kecskésom odsustvu, utvrdio da zgrada zapravo pripada gradu. Zgradu sagrađenu na glavnom gradskom trgu, koju je zajednica koristila za skladištenje oružja i za obranu svojih sloboda,¹²⁰ nezakonito je zauzeo Pavao Kecskés. Gradsko vijeće pokazalo je i darov-

¹⁰⁹ Adamček, *Agrarni odnosi*, str. 396.

¹¹⁰ Andrija Hoffmann bio je prvi upravitelj pošte u ožujku 1539. godine. Vidi: Andrej Hozjan, *Varaždinska vojnopošta postaja in poštarji v 16. stoljetju*, u: *800 godina slobodnog kraljevskog grada Varaždina*, str. 263.

¹¹¹ O tome se Ivan Kasztellánffy žalio Franji Batthyányiju (MH 2, dok. 423).

¹¹² ... *intelligimus autem in Warasdino locum idoneum esse, quo se gentes nostre recipere commode possent, si quando ita ferret rerum occasio et temporis necessitas. Quare volumus, ut cum Paulo Keczesch, prefecto Warasdini agas, ut ad eum locum aditum liberum capitaneo generali atque huic nostre genti permittat et in hoc nullam moram aut difficultatem faciat* (HSS 2, dok. 195).

¹¹³ MH 3, dok. 20.

¹¹⁴ MH 3, dok. 82.

¹¹⁵ MH 3, dok. 87.

¹¹⁶ *Magnificus Ludovicus Pekry ad dictam civitatem nullus ius habet, tanquam ad maiestatem suam rite et legitime iuxta regni consuetudinem et leges devolutam ... maiestas sua ... gratiose annuit, quod ipsam civitatem nemini inscribet velque alio modo alienabit sine urgenti maiestatis sue necessitate* (MH 3, dok. 88).

¹¹⁷ MH 3, dok. 91; ÖStA HHSStA UA AA Fasc. 46. konv. D. fol. 49-50; konv. E. fol. 3-4.

¹¹⁸ MH 3, dok. 87.

¹¹⁹ MH 3, dok. 88.

¹²⁰ ... *quam ... pro conservatione reipublicae totius comunitatis ipsorum comunem habuerunt* (MH 3, dok. 132).

nicu Jurja Brandenburškoga kojom im je 14. prosinca 1523. darovao građevinu, a potom su se i vlastitim očima protonotari uvjerali da se jedan dio oružja još uvijek nalazio u kući.¹²¹ Nekoliko mjeseci kasnije situacija se vratila u svoje prvobitno stanje kada je grad ponovno zadobio vlasništvo nad zgradom.

Potpuna promjena na čelu grada dogodila se 1543. godine. Kraljevski su povjerenici 15. veljače razmotrili prethodne gradske pritužbe i predložili povratak gradske vijećnice, uzrokujući tako Kecskésu štetu. Već je u lipnju Luka Székely odande organizirao obranu protiv sultanovog pohoda.¹²² Ferdinand je 9. listopada obavijestio austrijsku komoru da je varaždinsku utvrdu i grad darovao Ivanu Ungnadu za vrijednost od pet tisuća forinti.¹²³ Istovremeno je također naredio i građanima grada da prihvate kao svoje gospodare Ivana Ungnada i njegovog sina.¹²⁴ Odnos snaga dobro pokazuje i činjenica da je Ferdinand tek nakon donacije Ungnandima počeo pregovarati s Bátorijevima. Tako je 12. listopada predložio Nikoli, Andriji i Jurju da u interesu obrane graničnih pokrajina, mjesto varaždinske utvrde i grada koji u tome imaju ključnu ulogu, mogu dobiti zamjenu posjeda u vrijednosti dvanaest tisuća forinti, bez nasljednika preminulog Kristofora Szentgyörgyija, a to ovo nije moguće, može i nekim drugim posjedima mijenjati nadležnost nad Varaždinom.¹²⁵ Nema podataka o protestima nasljednika, i 1. prosinca Ivan Ungnad dobio je pravo vlasništva nad gradom Varaždinom i utvrdom, uz naslov varaždinskog palatina,¹²⁶ čime je zajednička povijest Varaždina i obitelji Bátori došla do svojeg kraja.

Susedgrad

Povijesti trećeg posjeda obitelji Bátori u Slavoniji obuhvaća smo nekoliko godina, i njegova važnost se ne može mjeriti sa važnošću prethodna dva posjeda.¹²⁷ Povijest grupe posjeda koje su obuhvaćale Susedgrad, Želin (danas Novo Čiče) i Donju Stubicu je veoma zanimljiva. Od razdoblja 15. stoljeća imali su brojne vlasnike koji uključuju obitelj Tóth, Henning, dok je tijekom 16. stoljeća, nakon brojnih peripetija uzrokovanih raznih žnidbenim strategijama, posjed Susedgrad došao u ruke kraljevske komore nakon 1534. godine. Nakon toga posjedi su imali brojne vlasnike – 1542. Luka Székely ih je dobio zalogom vrijednim četrnaest tisuća forinti.¹²⁸ Bili su to vrijedni posjedi: u Donjoj Stubici je 1546. popisano sedamdeset i devet, a u Susedgradu sto devedeset poreznih dimova. Po zanimljivoj darovnici koja nam je

¹²¹ MH 3, dok. 132.

¹²² MH 3, dok. 141-142.

¹²³ MH 3, dok. 165.

¹²⁴ ... *arcem et civitatem nostram Warasdiensem una cum omnibus attinentis eiusdem tanquam comitibus nostris Warasdiensibus, vita utriusque durante clementer contulisse et pro parte pecuniarum summa inscripsisse* (HSS 2, dok. 212).

¹²⁵ MOL, A 57 II. k. 46-47.

¹²⁶ MOL, A 57 II. k. 175-177. Izdanje: MH 2, dok. 214.

¹²⁷ Andrija između 1552. i 1564. niti jednom nije bio na svojim slavonskim posjedima (Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, str. 459).

¹²⁸ MH 3, dok. 126.

ostala sačuvana iz kraljevskih registraturnih knjiga 1551. godine,¹²⁹ među zemljoposjednicima s jedne strane susrećemo se s Andrijom Bátorijem¹³⁰ i njegovom braćom, Jurjem i Nikolom, te s druge strane, Helfricom Sebriakom od Kaynacha, vijećnikom iz Donje Austrije i Andrijom Teuffenbachom koji su ondje došli raznim ženidbama s obitelji Henning. Kako bi u potpunosti mogli razumjeti kako je obitelj Bátori došla u vlasništvo Susedgrada, moramo se na trenutak osvrnuti na braću i sestre Ivana Henninga, čija se kći iz njegovog braka s Dorotejom Tóth Susedgradskom, imena Uršula, udala u obitelji Hédervari, a njena se kći Katarina udala za Stjepana Rozgonija.¹³¹ Iz toga je braka na kraju 15 stoljeća potekla Katarina Rozgonyi, kasnija supruga Andrije Bátorija i majka braće Bátori.¹³² Dakle, obitelj je po ženskoj strani naslijedila posjede Susedgrad i Donju Stubicu.¹³³ Sve je to 1551. bio samo zahtjev, a 1553. Ferdinand je povratio posjede od Luke Székelyja, da bi ih darovao gore navedenima.¹³⁴ Kaynach je imao posjedovno pravo na vlastelinstvima iako povelja iz 1553. godine ne spominje to, stoga se također i Henningom zvani Teuffenbach, pred Tomom Nádasdyjem nagodio s njim da će mu u dvije rate do 1559. isplatiti četiri tisuće i četiri stotine forinti za posjede.¹³⁵ U narednim godinama samo se Henning i Andrija Bátori spominju među posjednicima, a odnos između njih se čini harmoničnim.¹³⁶

Odnos dviju obitelji pogoršao se 1563. kada je Andrija Bátori prvi put pokušao prodati dijelove svojih posjeda. Tako je 15. siječnja iste godine, Henning prosvjedovao u svoje, i u ime Ane, supruge Mihovila Konjskog, i u ime njihovih kćeri Kuni-gunde, Marte i Sofije protiv toga da Andrija Bátori proda utvrde Želin i Susedgrad te dijelove dvora u Donjoj Stubici, koje je imao u svojim rukama.¹³⁷ Sljedeće godine, u svibnju, nakon smrti Henninga, udovica Uršula Mekniczer pokušavala je spriječiti Batorija da proda svoje dijelove Franji Tahyju.¹³⁸ Sve to je bilo beskorisno jer su 14.

¹²⁹ MOL, A 57. 2. k. 542-544.

¹³⁰ Andrija Bátori (?-1566.) od ožujka do prosinca 1542. bio je veliki kapetan (*supremus capitaneus*) Podunavlja. A potom u razdoblju 1542.-1552. veliki kapetan Dunavlja. Nakon 1562. spominje se i kao kraljevski namjesnik. Od 1554. je državni sudac, i Transilvanijski vojvoda između 1552.-1553. godine. On je od 1532. u Šimeškoj županiji, od 1534. u Liptó županiji, između 1540.-1550. u Spiškoj županiji, između 1548.-1563. u županiji Szatmár, između 1551.-1556. županiji Szabolcs (Pálffy, *A Magyar Királyság*, str. 146, 282-285).

¹³¹ Mesić, *Gradja mojih razprava*, str. 254-255.

¹³² C. Tóth, *Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban*, str. 25-27; Adamček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj*, str. 446.

¹³³ Želin je u međuvremenu izgubljen, 1559. je već u rukama Pétera Erdődyja (MOL A 57. 2. k. 414).

¹³⁴ ... *quod quidem castrum et castellum nos deinde medio certorum commissariorum nostrorum, per nos ad id specialiter transmissorum, fidelibus nostris, spectabili et magnifico Andree de Bathor, comiti comitatum Zathmar et Zabolch, tavernicorum nostrorum regalium magistro, ac supremo regni nostri Hungarie capitaneo cum fratribus eiusdem, quibus congruit, ac Andree Tewofenpahar, dedimus et assignavimus iure illis incumbente possidenda* (MH 3, dok. 404).

¹³⁵ MOL, E 148. fasc. 7, no. 49.

¹³⁶ Npr. 1558. Henning poklanja jednu kuću Juraju Mindszentiju, Bátorijevom provizoru u Susedgradu (AHAZU, D-CXC VII-199).

¹³⁷ Josip Adamček, *Grada o susjedgradsko-stubičkom vlastelinstvu 1563-1574*, *Arhivski Vjesnik*, god. 7-8, Zagreb 1964.-1965., str. 161.

¹³⁸ Isto, str. 164-165.

srpnja Tahyjeve pristalice nasilno nametnule svoja prava i zauzeli djelove Susedgrada i Donje Stubice.¹³⁹ O događaju je, na zahtjev Nikole Oláha, Zagrebački kaptol u prosincu proveo istragu. Susedgradski provizor Juraj od Mindszenta u tome je trenutku već osmu godinu bio službenik Bátorija na toj funkciji. On je čuo da se Mihovil Konjski zamjerio Bátoriju, a kada je saznao da je Andrija Henning Konjskom dao ruku svoje kćeri Ane, naredio je Mindszentu da Konjskog ne pusti u dvor. Imenovani Vuk Gereci dobio je 2. listopada 1563. iste upute. Mindszenti se tako prisjećao da Konjski nikada nije bio isključen iz Donje Stubice i da mu je gospodar rekao da ondje mogu održati vjenčanje. Čini se da se Konjski tako zamjerio Bátoriju da je vlasništvo svoje supruge htio zatražiti iz zajedničkog vlastelinstva.¹⁴⁰

Dugotrajan sudski spor zaključen je u rujnu 1566. godine. Maksimilijan Habsburški koji se nalazio u taboru u Gyóru ovjerio je kupoprodajnu ispravu čime je odbacio tužbu Henningovih rođaka. Prema ispravi Andrija je mogao prodati svoje posjede, i posjede svoje braće, kao i njihovih srodnika u Susedgradu i Donjoj Stubici za pedeset tisuća forinti, tako da se granice vlastelinstava trebaju ponovno izmjeriti. Za taj je zadatak vladar odredio komornika Stjepana Gerdáka, koji je 10. studenoga na lokaciji izvršio podjelu imanja.¹⁴¹ Tim je činom uloga obitelji Bátor i u Slavoniji završila.

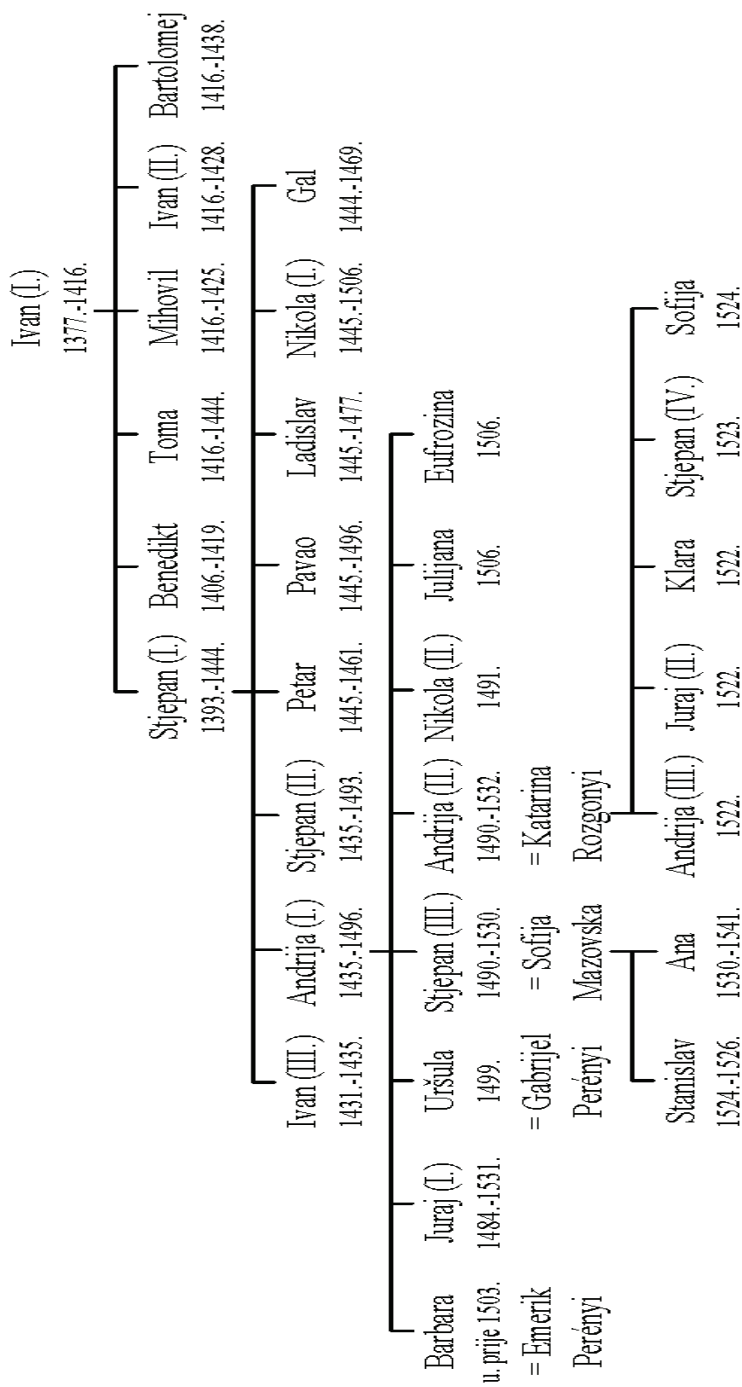
* * *

Batorijevi su vlasništvom nad vlastelinstvima u Slavoniji bili prisutni sedamdeset godina. Po svom se značaju Varaždin ipak ističe ispred drugih. Borba za grad i za utvrdu pokazala je da je u pokrajini Ferdinand Habsburški mogao trajno utvrditi svoje uporište. Kad je Sofija Mazóvíja 1530. godine u utvrdi izgradila svoju rezidenciju i udala se za Ludovika Pekrija, koji se tada nalazio na vrhuncu svoje karijere, bilo je vrlo izgledno da obitelj kroz kćer palatina Stjepana ondje utvrdi svoje rezidencijalno središte. No, Anina je smrt osujetila tu opciju, a Varaždin je postao jedan od glavnih središta obrambenog sustava. Pregledom događaja vezanih uz sva tri vlastelinstva, čini se da obitelj Bátor nije spadala među veleposjednike koji su poticali razvoj svojih posjeda. Ako ih usporedimo s Jurjem Brandenburškim ili Tomom Nádasdyjem, vidjet ćemo da uopće nisu imali upečatljivu koncepciju u organizaciji vlastelinstva. Nisu imali manjka na polju stručnjaka jer su ih i obitelj Mindszenti i obitelj Gereci odano podržavale u lokalnim poslovima. Istiskivanje obitelji iz Slavonije bio je samo jedan element procesa u kojima su plemićki entiteti ugarskog opredjeljenja sve više gubili teritorije u provincijskoj politici i njihovo su mjesto zauzimali pristaše Habsburgovaca, ili pak južnoslavonske plemićke obitelji koje su vjerovala u ideju stvaranja nezavisne Ilirije.

¹³⁹ Isto, str. 166-167.

¹⁴⁰ Isto, str. 171-172.

¹⁴¹ Isto, str. 205-208.

Izvod iz genealogije obitelji Bátori (sastavljeno prema: C. Tóth, Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban, str. 46-47)

Szabolcs Varga

The Bátori Family in Slavonia

Summary

The most influential families of the Kingdom of Hungary had vast estates in Slavonia all the time. At the end of the Middle Ages, it was especially important as a means by which the royal court could impose its will there, relying on these estates. The Bátori family held the estate of Zdenci, the city of Varaždin and certain parts of the Susedgrad (Hung. Szomszédvár) estate in its hands in the first decades of the sixteenth century.

Zdenci did not belong to the biggest estates of the county of Križevci/Kőrös. It had 220 peasant plots liable to tax payment, and its centre was the castle of Zdenci. The Bátori family acquired the estate in 1494, and they held it until the Ottoman conquest in 1543-1544. There are no written sources on its later history.

The most significant Slavonian estate of the family was Varaždin, which they possessed between 1526 and 1541. When civil war broke out in Slavonia following the Battle of Mohács, only a few urban settlements, including Varaždin, remained loyal to King Ferdinand I Habsburg. It was feared that if Christopher Frankapan, a general of King John Szapolyai, were to occupy the city of Varaždin, Ferdinand's party would collapse and Szapolyai's army could attack the Habsburg hereditary lands. In September 1527, Frankapan died during the siege of Varaždin and thus Slavonia remained in Habsburg hands. In 1530, Duchess Sophie of Mazovia took up her residence there, and it was also the centre of her new husband, Louis Pekry, under whose control Varaždin became the second most important city in Slavonia. However, the city housed a permanent royal garrison from 1538, which encouraged the Habsburg king to take the castle and the town under his control. This happened in 1541, when Varaždin acquired a key importance within the defensive system of Slavonia.

The Bátori family held certain parts of the estates of Susedgrad and Donja Stubica from 1553 to 1564. However, they were not really significant, and they sold them to Francis Tahy for 50,000 forints in 1564. With that act, the Bátori family gave up their Slavonian possessions for good.

Key words: social history, political history, Slavonia, the Bátori family, Varaždin, the Late Middle Ages, the sixteenth century